

Az összehasonlítás tárgya és szempontrendszer

Az állami hatalomlegitimációs eljárások számos formában és a legeltérőbb szimbólumrendszerekkel jelentek a történelem során. Jelen írás két ilyen eljárásnak az összehasonlítását tűzte célul, azon belül is két intézmény részletes bemutatásával és körüljárásával. Az Osztrák–Magyar Monarchiában a királykoronázás volt az államfői hatalomlegitimáció szimbolikus aktusa. A tanulmány a dualista időszakra fókuszálva ismerteti az 1867 és 1918 között lezajlott két koronázást, párhuzamba állítva azokat az Amerikai Egyesült Államok elnökeinek inaugurációival.

Az államfői hivatalba helyezés aktusa mindkét országban hosszú fejlődés eredményeként alakult ki; megszilárdultak állandóvá váló, elengedhetetlen napirendi pontok, és időről időre voltak egyedi események is.

A koronázási nap napirendje általánosságban a következőképpen zajlott le: az uralkodó párt meghatározott összetételű és sorrendben haladó koronázási menet kísérte lakhelyéről a koronázási szentmise helyszínévé szolgáló egyházi létesítményhez. A koronázási szertartás elemeinek túlnyomó többségére a szentmisén került sor, de az egyházi eskü mellett leteendő világi eskü elmondása a szabad ég alatt, a nagy nyilvánosság előtt történt. A többnyire utolsó kötelező napirendi pontnak számító kardvágást követően az uralkodó a palotában ebédre látta vendégül a legmagasabb rangú tisztviselőket és egyháziakat. Ezzel a kései ebédrel egy időben kezdődtek meg a népünnepélyek, az ökörsütés és a borosztás a koronázó város egy vagy több pontján, amely ünneplés gyakran hosszan belenyúlt az éjszakába. Legtöbbször bált is tartottak ezen alkalomból, de volt, hogy gyász vagy egyéb ok miatt ez elmaradt. A koronázási ünnepségsorozat keretében a lakosság is lehetőséget kapott arra, hogy megjelenjen újdonsült uralkodója előtt, és tiszteletének jeléül valamilyen ajándékot adjon át. Bár nem szigorúan a koronázáshoz tartozó, de politikai és jogi jelentőséggel egyaránt bíró aktus volt valamennyi

Beke-Martos Judit

Királykoronázás vs. inauguráció – Párhuzamok és ellentétek

országgyűlés megnyitásokor és berekesztésekor az uralkodói trónbeszéd, amely annyiban kapcsolható ebbe az összehasonlításba, hogy funkcióját tekintve felfedezhetők párhuzamok ezen országgyűlési ülészakot

megnyitó beszédek és az amerikai elnökök beiktatási beszédei között.¹

A koronázáshoz hasonlóan az elnöki beiktatási nap napirendje is valamelyest általánosítható. Ezek szerint a megválasztott elnök a még hivatalban lévő elnökhöz ment a Fehér Házba, ahonnan egyazon kocsin utaztak a ceremónia helyszínére, a szövetségi Kongresszus székházába, a Capitoliumba. Erre a reggeli útra előre engedélyezett, elsősorban katonai egységek ünnepi díszegyenruhában kísérték a férfiakat. A ceremóniának nemigen volt ceremóniamestere, de az elnöki eskütel mindig megelőzte az elnököt. Utóbbi, ha csak az időjárás ezt el nem lehetetlenítette, a szabad ég alatt, a nyilvánosság előtt zajlott, és a Legfelsőbb Bíróság elnöke mondta elő az Alkotmányban kodifikált

szöveget. Az elnök elmondta beiktatási beszédét, amely néha jelentéktelen kampányígéretnek ismétlése volt, néha azonban jelentős akcióprogram megfogalmazása. Az újdonsült elnök ebédje nem minden esetben képezte a program részét, de a délutáni díszes felvonulás már egyre inkább, ahol a lakosság képviselői is elhaladhattak új vezetőjük előtt, ezzel is kifejezve tiszteletüket. Az esti órákban a nép számára tűzijátékot rendeztek, a felsőbb körök pedig egy vagy több beiktatási bálon mulathattak, táncolhattak és találkozhattak az új államfővel.

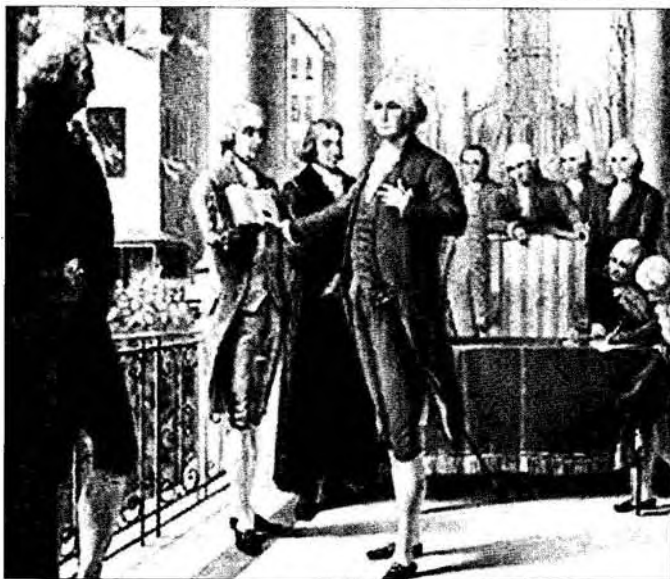

I. Ferenc József magyar királyvá koronázása 1867-ben

IV. Károly koronázása 1916-ban (képeslap)

Az egyszerűbb és átláthatóbb bemutatás érdekében az alábbi összehasonlítás csupán két intézményre koncentrált: megvizsgálja azt az átmeneti időszakot, amely az Osztrák–Magyar Monarchia esetében a trón megüresedésétől a koronázás időpontjáig, az Egyesült Államokban pedig a választási győzelem hivatalos bejelentésétől a beiktatásig tartott. Emellett bemutatja a részletesebb és alapos vizsgálatot igénylő esküteleket, azok körülményeit, szövegét és jelentőségét. Mindkét intézmény esetében az átfogó ismeretést a kialakulás és fejlődéstörténet, majd jelentősége követi, hogy végül kiemelje a két vizsgált ország konkrét intézményei között vonható párhuzamokat és a fellelhető ellentéteket.

George Washington elnöki beiktatása (1789. április 30., Federal Hall, New York)

1. Átmeneti időszak

1.1. Az időszak jellege

„Mehalt a király, éljen a király!” – hangzott az örökös monarchia közhelyszerű, utódlásra vonatkozó felkiáltása. A nép szempontjából nyilvánvalóan így is zajlott a trónutódlás, de a hivatalos folyamat valamivel összetettebb volt. Amint a koronás uralkodó meghalt, az első lépés volt annak megállapítása, hogy kit illet a trónutódlás joga.² Magyarországon a dualizmus időszakában a Habsburgoknak az 1687-es törvényben megállapított,³ majd az 1723-as törvénnyel⁴ a nőágra is kiterjesztett törvényes örökösödési rendje volt hatályban, így tehát az elhunyt uralkodó egyenes ági leszármazója, avagy az arra még életében kijelölt, kvázi fiúvá fogadott személy volt jogosult. Az Osztrák–Magyar Monarchiában 1867-ben⁵ Ferenc Józsefet, a korábbi, gyermektelen uralkodó, V. Ferdinánd unokaöccsét illette a trón, mivel apja, Ferenc Károly lemondását követően az órá szállt tovább.⁶ Az átmeneti időszak onnantól datálható, hogy a koronázásra váró uralkodó trónra formált jogalapját megvizsgálja és elfogadja az országgyűlés. A magyar kiegyezést (1867) megelőző eseményekre való tekintettel I. Ferenc József esetében ez tulajdonképpen a felelős magyar

kormány kinevezésétől, 1867. február 17-étől volt számítható.⁷ A trónörökös jogosultságának megalapításától viselhetette a rex haereditarius (‘örökösödés jogán király’) címet.⁸

A dualista időszak másik királykoronázásánál még bonyolultabbnak látszott az örökösödési lánc, hiszen I. Ferenc József fia, Rudolf öngyilkos lett, így a császár unokaöccsét, Ferenc Ferdinándot jelölte utódjának, aki viszont a morgantikus házassága miatt elfogadott jogszabály eredményeként nem örökíthette saját egyenes ági leszármazóira a trónt, így a szarajevói merényletben bekövetkezett halála után az ekkor még uralkodó császár az elhunyt trónörökös unokaöccsét jelölte utódjának.⁹ Mikor 1916. november 21-én I. Ferenc József meghalt, kijelölt örököse Ferenc Ferdinánd unokaöccse, Károly herceg lett. Az ő törvényes örökösödésének jogalapját rendkívül gyorsan megállapította a magyar országgyűlés, és Tisza István miniszterelnök már az uralkodói haláleset másnapjára, november 22-ére kihallgatást kért a trónörökös-nél. Az átmeneti időszak kezdete tehát ekkorra datálható.

George Washington második elnöki beiktatása 1793-ban

Az amerikai elnökök esetében ez az időszak a gyakorlatban már a novemberi választástól számított, de hivatalosan csak az Elektori Kollégium szavazatainak kongresszusi összeszámlálását követően kezdődött meg. A dualizmus időintervallumában, 1867–1918 között valamennyi alkalommal – az Andrew Jackson második elnöksége alatt megszavazott törvény szerint választási napként elfogadott, egységesen november első hétfőjét követő kedden leadott – lakossági szavazatok eredményét alapul véve tekintették megválasztott elnöknek az ottani számokat elektori szavazatokra átváltottak alapján kihirdetett győztest. Pedig az elektorok csak jóval később adták le szavazataikat. Az elektori szavazás eredményét lezárt borítékban juttatták el a Kongresszushoz, ahol mindkét ház jelenlétében nyitották fel azokat és összesítették eredményeiket. Ezt követően számított csak hivatalosnak az eredmény, bár a vizsgált

időszakban ez csupán egy alkalommal hozott eltérést: a rendkívül vitatott 1876-os kampányban, ahol annyira szoros lett az eredmény, hogy külön Választási Bizottságot jelöltek ki, amely a 8:7 arányú döntését csak 1877. március 2-án hozta nyilvánosságra. Valamennyi egyéb esetben a novemberi választáskor győzedelmeskedő elnököt illette meg a „Megválasztott-elnök” megnevezés, ahogy alelnökét a „Megválasztott-alelnök” cím.

1. 2. Az időszak kialakulása és fejlődése

A Monarchia időszakában az átmeneti időszak intézménye a Habsburg-ház örökös trónutódlásának megállapításához vezethető vissza, amelyet 1687-ben szavaztak meg a magyar országgyűlésben, ezzel lemondva a korábbi, szabad királyválasztásról.¹⁰ Inentől kezdve az országgyűlésnek más jellegű feladata, valahányszor a trón megüresedett: míg korábban új uralkodót kellett keresni, addig – ekkor már csak a törvényes örökösödés szabályait ellenőrizve – a trónörökös személyét kellett megállapítani, illetve elfogadnia. Ez a folyamat továbbfejlődött, amikor az 1722–1723. évi országgyűlésen becikkelyezték a *Pragmatica Sanctiót* és vele együtt a Habsburgok nőági örökösödését.

A megkoronázásakor elfogadott törvénycsomagban, 1790–1791-ben II. Lipót ismételten megerősítette az eljárást, így a dualizmus időszakában ez már kifejlett, szabályozott intézmény volt, amellyel ez a speciális időszak tulajdonképpen nevet kapott. Az utolsó, az 1791-es törvényhez fűződött a hathónapos moratórium bevezetése, amely lényegében ezt az átmeneti időszakot maximálta hat hónapban.¹¹

Az Egyesült Államokban az állam keletkezésével egy időben jött létre ez az intézmény is, hiszen az egyhangúlag megválasztott Washington elnököt, amint a hírnök megvitte neki a választás eredményét, egészen 1789. április 30-i beiktatásáig a „megválasztott-elnök” címmel illették. Ezt érdekes módon már akkor használták, mikor még viták folytak arról, hogy a hivatalba lépett vezetőt hogyan szólítsák meg.¹² Az intézmény azóta kevés fejlődésen ment keresztül, hiszen a választási folyamat maga sem igen módosult. Egyetlen jelentős változás említhető meg, de ez jóval a jelen írásban vizsgált időintervallumon kívül esik: az 1933-ban elfogadott 20. alkotmány-kiegészítés hozta előre a beiktatási napot március 4-éről január 20-ára.¹³ Ugyanez a dokumentum változtatta meg az elektori szavazatszámmlálás időpontját is, előrehozva azt január 6-ára.¹⁴ Ezzel természetesen mind a hivatalos, mind a lakosság által alkalmazott átmeneti időszakot is szignifikánsan lerövidítette.

1. 3. Az időszak jelentősége és szerepe

A Monarchiában egyértelműen az volt a szerepe az átmeneti időszaknak, hogy a gyászoló ország ne maradjon államfő nélkül. Ez volt hivatott biztosítani a teljes jogfolytonosságot, hiszen a rex hereditas kormányzói jogkörrel rendelkező államfő volt. A még meg nem

koronázott királyt ebben az időszakban csak az ország ügyeinek folyamatos viteléhez elengedhetetlen felségjogok illették meg, a többi prerogatívát csak a koronázás aktusa ruházta rá. Meglehetősen nagy jelentőségű volt tehát ez az intézmény egy monarchiában, ahol az uralkodó halála amúgy is érzelmeket megmozgató esemény volt, de így nem csak a gyászidőszakot kötötte össze az újabb koronázás örömmünnepével, hanem egyben a jogi jellegű változásoknak is időkeretet adott.

Az Egyesült Államokban ezzel szemben az átmeneti időszak sokkal kevésbé jelentős. Elsődleges szerepe az volt, hogy lehetőséget adjon a már megválasztott politikusnak az államfői tevékenység végzésének előkészítésére, kialakítására. Tekintve azonban, hogy a valódi államfői teendőkért – bár talán csökkenő saját jelentőséggel, de – továbbra is a még hivatalban lévő elnök volt a felelős, a megválasztott elnök jogkörei és kötelességei elenyésztek. Ezen időszaknak még egy esetben lehetett jelentősége, ha a megválasztott elnök, illetve alelnök a megválasztását követően, de még beiktatása előtt meghalt. Erre az eshetőségre szabályt szintén csak az itt vizsgált időszakot követően alkotott a Kongresszus, de feltételezhető, hogy gyakorlati alkalmazása azt megelőzően is ugyanígy zajlott volna, merthogy az 1933. évi 20. alkotmány-kiegészítés ilyen esetekre megengedte az amúgy életben lévő utódlási szabályok alkalmazását. Ezek szerint tehát, ha a megválasztott elnök az átmeneti időszakban meghalt, akkor a megválasztott alelnök mint elnök tett esküt a beiktatási napon.¹⁵ Ha a megválasztott alelnök halt volna meg beiktatása előtt, akkor feltételezhető, hogy – legalább is az erre lehetőséget biztosító 25. alkotmány-kiegészítés 1967-es elfogadását megelőzően – nem választottak volna új alelnököt, és a szenátusi teendőket az ott választott ügyvezető elnök látta volna el. Ha azonban mind a megválasztott elnök, mind pedig az alelnök még a beiktatás előtt meghalt volna, akkor feltételezhető, hogy az akkor hatályban lévő utódlási törvénynek megfelelően, 1886 előtt a Szenátus ügyvezető elnökére, azt követően a külügyminiszterre szállt volna az államfői poszt.¹⁶ Ezekre azonban sem a vizsgált időszakban, sem pedig azt követően nem került sor, bár az 1947. évi utódlási törvény és a húsz évvel későbbi 25. alkotmány-kiegészítés is jelentős szabályokat tartalmazott ilyen esetekre.

1. 4. Párhuzamok

Önmagában is érdekes és kiemelendő, hogy mindkét államfői legitimációs eljárás előkészületi szakaszát valamilyen módon időben is elkülönítették. Ugyanígy mindkét megválasztott, illetve elfogadott leendő államfő egy sajátos megnevezés használatára volt jogosult ezen időszak alatt. Mind a két földrajzi területen lényeges lehetett ez a közjogi provizórium több szempontból is, hiszen a változás lehetőségét hordozta magában, s mint ilyen egyfajta vihar előtti csend időszakát is jelölhette. Többnyire azonban inkább kellemes várakozást jelölt, amely a Monarchiában az új

uralkodó, a dicső fiatal államfő trónra emelését előzte meg, míg az Egyesült Államokban az esetlegesen a kampányok alatt szélsőséges álláspontokra helyezkedő vetélytársak szavazótáborainak közelítését, a nemzeti egység újdonsült megteremtését foglalta magában.

1. 5. Eltérések

Elsősorban az időszak szerepét illetően voltak jelentős eltérések. Míg a Monarchiában, ahol tulajdonképpen adott volt a koronázandó államfő személye, merthogy a törvényes öröklés – illetve az ennek megfelelő utód-kijelölés – elve szerint következőt illette a trón, ott ebben az időszakban is államfő volt a trónörökös, de jogkörének csak egy kisebb részét gyakorolhatta, mert ekkor még csak a kormányzati felségjogok illették meg. A valódi államfői jogkörhöz tartozó jogosítványokkal csak a koronázást követően rendelkezhetett. Mégis, már az átmeneti időszakban is államfőnek számított és voltak bizonyos jogosítványai. Az amerikai elnöknek beiktatását megelőzően semmilyen államfői jogköre nem volt. Az átmeneti időszakban előkészítő lépéseket tehetett, adott pozíciókra javasolhatott tisztségviselőket, de ezeket a döntéseket, azok teljes joghatásával és következményeivel együtt csak már beiktatott elnökként hozhatta meg. A megválasztott elnök nem volt államfő, csak annak várományosa.

Jóval kevésbé jelentős, inkább formai eltérés volt, hogy amíg a király koronázását megelőző átmeneti időszakot az 1791-es törvény hat hónapban maximálta, addig az amerikai elnökváltást megelőző átmeneti időszakot az alkotmány és a törvények naptári napok szerint szabályozták.

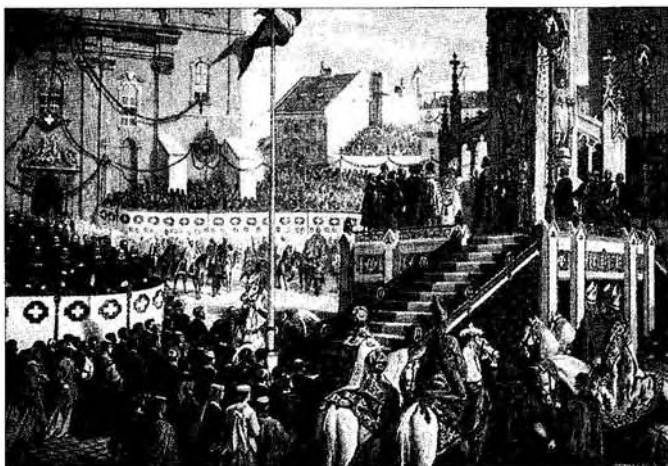
2. Az eskütételek

Az eskütétel egyértelműen a legjelentősebb intézmény, amely a hatalom átadása és legitimációja szempontjából elengedhetetlen, közjogi relevanciájú cere-

moniális elem volt mindkét vizsgált területen; ez indokolja az alaposabb elemzés szükségességét.

2. 1. Az eskütétel jellege

A koronázás alkalmával a hatalomra emelt trónörökös két esküt tett. Az egyik az egyházi szertartás során tett ún. *iuramentum iustitiae et pacis*, amelyben az uralkodó az egyház védelmére tett fogadalmat.¹⁷ Emellett azonban világi esküt is tett az új király, amelyre a szabad ég alatt került sor. I. Ferenc József a pesti plébániatemplom előtti téren felállított emelvényen tette le világi esküjét, amely tér ezt követően kapta az Eskü tér nevet.¹⁸ Az uralkodó lóháton, a koronázási menet kíséretében érkezett az eskütétel színhelyére. Ott az emelvényen Andrássy Gyula miniszterelnök átnyújtotta neki az országgyűlés által becikkelyezett esküszöveget, amelyet ő továbbadott az eskü elmondását végző hercegprímásnak.¹⁹ I. Ferenc József bal kezében az eskükeresztet fogta, jobb kezét esküre emelte, és három ujját a magasba tartotta.²⁰ A hercegprímás felolvasott szavait egy az egyben ismételte meg a király.²¹ Az esküszöveg alapvetően az 1687-es országgyűlés alkalmával meghatározottra épült,²² de valamennyi koronázási díszülésén az aktuális országgyűlés fogalmazta meg a leteendő, egyben a hitlevélhez kapcsolódó eskü szövegét. Az esküt a tömeg éljenzése követte,²³ majd ahogy az elhalkult, az uralkodó visszaszállt a lovára, és a koronázási menettel továbbment a koronázó dombra, hogy befejezze koronázási kötelességeit.²⁴

I. Ferenc József koronázási esküje (Székely Bertalannak Erzsébet királyné számára készített eredeti vízfestménye alapján)

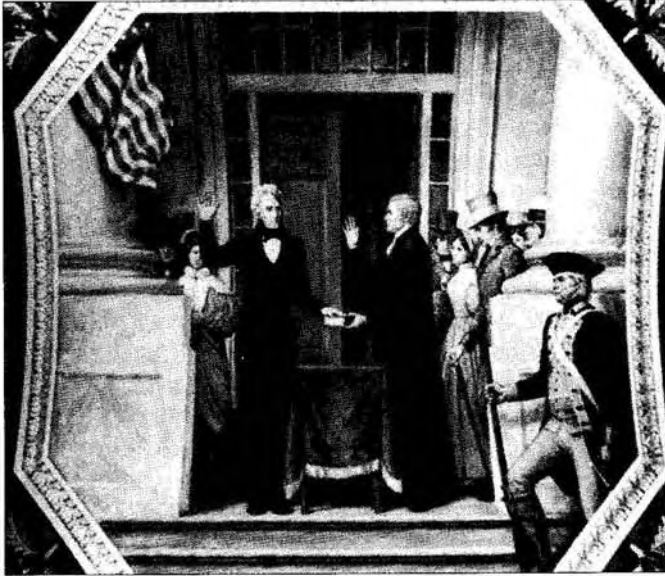
IV. Károly koronázása: kardvágás a négy égtáj felé a koronázási dombon

IV. Károly, ahogy valamennyi elődje is, a koronázási szentmise során tette le az egyházi esküt.²⁵ A világi esküre azonban a decemberi zord hideg időjárás ellenére – a hagyományoknak megfelelően – szabadtéren, pontosabban a Szentháromság-téren került sor.²⁶ Az uralkodó kíséretével a koronázó templomból gyalog érkezett oda. Az emelvényre sétálva elismételte a hercegprímás által elmondott eskü szövegét, amelyet valamennyi jelenlévő hallhatott és láthatott. A király

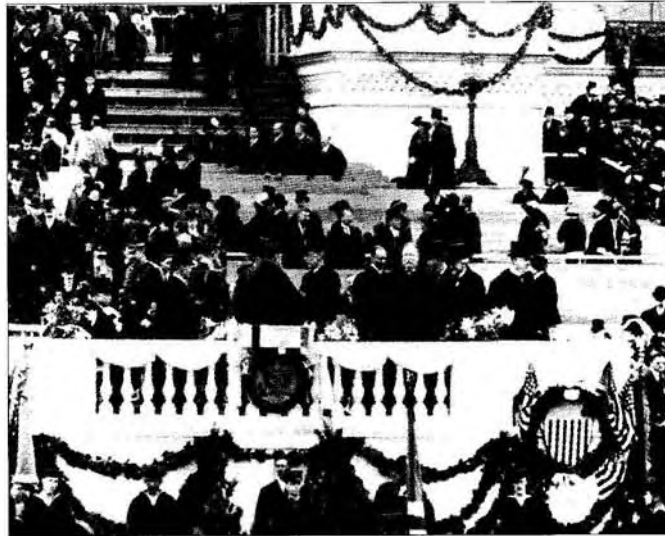
bal kezében az eskükereszt volt, míg jobbát – három ujját kinyújtva – esküre a magasba emelte.²⁷ Az eskü letételét ismét éljenzés követte, majd a király tovább sétált a Szent György téren felállított koronázó dombhoz, amelyre lóháton vágatott föl és kardjával a világ négy égtája felé suhintott, ahogy azt a hagyomány követelte.

Az amerikai elnök, alelnökének eskütételét követően, a napirendi pontok előre meghatározott sorrendjében és a 20. alkotmány-kiegészítésnek megfelelően, déli 12 órakor, a Capitolium keleti vagy nyugati oldalán az oszlopcsarnokra épített lelátón, a szabad ég alatt lépett az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának elnöke elé, hogy az ő előmondására letegye azt a 35 szavas esküt, amelyet az Alapító Atyák már az Alkotmány szövegében rögzítettek.²⁸

Az eskütételhez tradicionálisan Bibliát használtak,²⁹ amelyre a beiktatás alatt az elnök bal kezét helyezte. Ezt a Bibliát olykor a két férfi között lévő asztra helyezték, máskor valaki tartotta előttük.³⁰ A Biblia többnyire csukva volt, de ha ki is nyitották, csak ritkán tudatosan kiválasztott helyen.³¹ Az Alkotmányban rögzített eskü vagy fogadalom letétele állandó volt az elnöki beiktatásokkor.³² Szintén állandóvá vált az a – Washington első beiktatásakor bevezetett – szokás, amely szerint az elnök hozzátette az eskühöz az „Isten engem úgy segítjen!” szavakat, s megcsókolta a Bibliát.³³ Az eskütétel valamennyi hivatalos beiktatáson a Legfelsőbb Bíróság elnöke előtt zajlott, kivéve Washington két beiktatását 1789-ben és 1793-ban.³⁴ Szintén kivételt képeztek azok a szomorú alkalmak, amikor az elnök halála okán az alelnöknek azonnali hatállyal át kellett vennie a hatalmat. Ilyen rendkívüli alkalmakkor is az igazságszolgáltatás valamely képviselője adminisztrálta az elnöki esküt. Azon elnökök esetében, akiknek beiktatási beszéde megelőzte eskütételét, ők a gratulációk közepette relatíve gyorsan távoztak a lelátókról.³⁵ A többiek az eskütételt követő ováció elcsitulása után belefogtak beszédük elmondásába.³⁶

Andrew Jackson elnöki esküje 1829-ben

Woodrow Wilson elnöki beiktatása 1913-ban

2. 2. Az eskütétel kialakulása és fejlődése

Az egyházi eskü már a legelső szentmise alkalmával is elhangzott, hiszen ezzel vállalta az uralkodó az egyházra vonatkozó védelmi kötelességét. A szertartás szükséges volt az Istenől eredőnek tartott hatalom átruházásához.³⁷ A világi

eskütétel kialakulásának időpontja nem volt ennyire egyértelmű. A legtöbb forrás II. Andrásához és Aranybulla kiadása körüli eseményekhez kötötte ezt, de Falk Miksa azt állította, hogy világi eskütételre már ezt megelőzően is került sor.³⁸ A világi eskütétel adta meg a koronázás alkotmányjogi jelentőségét,³⁹ ezzel jött létre egyfajta kapocs az uralkodó és a nép között. Az eskü szövege, amit az országgyűlés fogalmazott meg, az uralkodó koronázásakor kiadott hitlevélben foglaltak megerősítését, megtartását tartalmazta; a szabad ég alatt, Isten és a nép előtt tett ígéretet jelentette. V. László király koronázásakor tett esküjét már törvénybe iktatták, ez volt az 1453:1. tc., amely hagyományteremtőnek is mondható.⁴⁰ Valamennyi királyi esküszöveg részben a 13. században, részben a későbbiek során szabályozottakra utalt vissza. Mégis megújult hagyományteremtőnek mondható az 1687-es törvényhozás alkalmával megfo-

galmazott esküszöveg, amely a Habsburg-ház örökösödési trónutódlásának becikkelyezésekor került a magyar törvénytarba.⁴¹ II. József, a „kalapos király” pontosan reformelképzelései miatt nem adott ki hitlevelet, és nem is tett esküt, mert nem kívánta megőrizni az országban akkor fennállt alkotmányos rendet, így a törvények megtartására, megvédésére nem tehetett esküt. Különösen jelentős volt ezen átmeneti probléma, illetve az alkotmányos rend szempontjából veszélyesnek is mondható egy évtizedes intermezzo után az eskü ismételt törvénybe iktatása II. Lipót uralkodásának kezdetekor.⁴² Ezt követően az eskü intézménye már nemigen változott, de fennmaradt és valamennyi trónutódláskor jelentőséggel bíró aktus maradt.

Az eskütétel módját illetően is kirajzolódott egyfajta fejlődési ív, hiszen mivel a koronázási ceremónia alapvetően a szentmise köré, abból továbbfejlődve alakult ki, egyértelműnek látszott, hogy a világi eskütételnél, ahogy az egyházinál is, a hercegprímás működjön közre. Mégis érdekes választás volt abból a szempontból, hogy míg az egyházzal kötött szerződés megpecsételését jelentő egyházi esküt az egyházi személy előtt tette le az uralkodó, addig a néppel kötött megállapodás zálogaként jegyzett világi esküt miért nem a nép valamely képviselője adminisztrálta. Ugyanígy kérdéses lehetett az egyház megjelenése az eskükereszt alakjában, vagyis hogy az uralkodó a világi esküjét is úgy tette le, hogy bal kezében egy kizárólag vallási szimbólumot tartott, nem pedig valamilyen módon az országot vagy annak törvényeit jelképező tárgyat. Mindezek indoklása a királyi hatalom isteni eredetében és a szertartásnak a szentmiséből történő kialakulásában található. Amennyiben egy szekularizált ország államfői beiktatása alkalmával került sor eskütételre, az ettől eltérően nézett ki, ahogy ezt az amerikai példa is demonstrálta – még akkor is, ha a vallás ott is megjelent, csak nem vezető szerepben.

Az Egyesült Államokban az államalapításkor, az Alkotmány megszövegezésekor az államfői beiktatásra vonatkozólag kizárólag az eskü szövege került szabályozásra. Az Alkotmány mondta ki, hogy az elnöknek, mielőtt hivatalába lép, esküt – vagy fogadalmat – kell tennie, és ennek pontos szövege benne van a több mint kétszáz éves dokumentumban.⁴³ Az egyház, pontosabban bármely egyház részvétele az elnöki beiktatás celebrálásában szóba sem került. Az USA legelső bevándorlói közül sokan éppen a vallási üldözés elől menekültek az újvilágba, de talán pont ezért, vagy épp a vegyes eredetű, többféle vallási irányzathoz kapcsolódó csoportok békés együttélésének vágya okán az Egyesült Államok kifejezetten szekularizált politikát folytatott. Az Alapító Atyák többsége mélységesen vallásos ember volt, ahogy számtalan elnök is, mégsem vegyítették államfői tevékenységüket a vallási hitükkel. George Washington, az első elnök hivatali eskütételét követően misére ment, amely ilyen módon a beiktatási napirend részét képezte, de ez teljes mértékben egyedi eset volt.⁴⁴ A 20. század során ismét szokássá vált, hogy a beiktatás előtt álló, megválasztott elnökök többnyire családtagjaikkal együtt valamilyen vallásos szertartáson vettek részt a beiktatás napjának reggelén, de az hivatalosan nem volt a napirend része.⁴⁵ A Biblia szükségessége mégis a szervezésért felelős szenátorok meggyőződése volt már 1789-ben, vagyis úgy vélték, hogy a leendő államfőnek a Szentírást jelképező dokumentumra kell helyeznie a kezét, amikor esküt tesz.⁴⁶ Ez a gyakorlat – ahogy oly sok egyéb is – szokássá, majd elengedhetlenné vált. Eltérek a források arra nézve, hogy hány olyan alkalmat jegyez az amerikai beiktatások történetírása, amikor nem használtak Bibliát. John Quincy Adams elnök az Egyesült Államok törvényeinek összesített kiadására helyezte kezét,

amikor a hivatali esküjét letette.⁴⁷ Amikor 1923-ban, Harding elnök halálát követően, Coolidge alelnök saját – az eskü adminisztrálására közjegyzőként jogosult – apja előtt tette le az államfői esküt annak házában, a Biblia csak az asztalon feküdt, de azt kézbe nem fogták, aktívan nem használták.⁴⁸ Külön kiemelendő viszont Taft elnök 1909-es beiktatása, mivel a beiktatott elnök unitárius meggyőződése ellenére elfogadta a neki felkínált Bibliát, amelyre ráhelyezte a kezét, s az eskü végeztével meg is csókolta azt, elismerést és üdvözlésgást kiváltva a jelenlévőkből.⁴⁹ Mégis, úgy tűnik a feljegyzésekből, hogy nem csak a Biblia használatának ténye volt lényeges, hanem az is, hogy melyik Biblia, s annak melyik kiadása. Néhány elnök korábbi nagy elődei által is használt Bibliákat vett igénybe; a legnépszerűbbek a washingtoni és a lincolni Bibliák voltak, mások azonban saját, személyes emléket is őrző Bibliájukat használták, például Cleveland elnök, aki mindkét alkalommal az anyjától kapott kismalacú könyvet alkalmazta.⁵⁰ McKinley elnök az afrikai metodista Bibliát használta, amelyet ajándékba kapott,⁵¹ míg John F. Kennedy, az USA első római katolikus elnöke ennek megfelelően választott Bibliát.⁵² Volt, hogy a bíró és az elnök között lévő asztalon feküdt a Biblia, de gyakran a Legfelsőbb Bíróság titkára vagy a Szenátus egyik tisztviselője tartotta azt. 1965-ben Lady Bird Johnson az első, aki elnökfeleséggént tarthatta a Bibliát férje eskütételekor, ami ezt követően vált szokássá.⁵³ A Szentírás legtöbbször csukva volt, amelyre az elnök a bal kezét helyezte,⁵⁴ olykor véletlenszerűen nyitották ki valahol,⁵⁵ máskor pedig pontosan megválasztotta a kívánt passzust a beiktatás előtt álló elnök.⁵⁶ Mindennek azonban leginkább szimbolikus jelentősége volt, hiszen a hagyománytisztelően és a szokáson túl más nem követelte meg, hogy az államfői esküt a Bibliára helyezett kézzel tegyék le.

Az esküt az amerikai elnök, aki tulajdonképpen a végrehajtó hatalmi ág feje a prezidenciális államformában, egy másik hatalmi ág, az igazságszolgáltatás legfőbb szervének vezetője, a Legfelsőbb Bíróság elnöke előtt tette le. A forrásokból nem egyértelmű, hogy ez a szokás miért alakult ki és – bár az Alkotmányban nem kapott helyet az igazságszolgáltatás ezen szerepe – az Alapító Atyák számára egyértelműnek tűnt, hogy egy bíró hivatott az államfői eskü előmondására. Az első elnök beiktatásakor még nem létezett Legfelsőbb Bíróság. Az Alkotmány a bírói hatalmat egy szövetségi legfelsőbb bíróságra ruházta, amelynek létrehozataláról és szabályozásáról azonban a Kongresszus volt hivatott dönteni. Ezt meg is tette az első, 1789-es Judiciary Act-ben, de így is csak Washington elnök beiktatását követően állt fel ez a szervezet a maga hat tagjával.⁵⁷ Így tehát a legelső elnöki beiktatásra fel kellett kérni valakit, aki előtt a megválasztott elnök esküt tehetett. Ez a szerep Chancellor Livingstonra esett, aki így – egyedülként az amerikai történelemben – az amerikai igazságszolgáltatási ág valamely szereplőjeként eskethette fel az elnököt.⁵⁸ Érdekességként említhető, hogy Washington elnököt második beik-

tatásakor sem a Legfelsőbb Bíróság elnöke, hanem annak egyik bírója eskette, mert John Jay bíró éppen hivatalos úton külföldön tartózkodott. Rajta kívül azonban nem volt olyan elnök, aki rendes beiktatásakor, tehát az adott év március 4-én vagy január 20-án,⁵⁹ nem a Legfelsőbb Bíróság elnöke előtt tette volna le a hivatali esküjét. A Legfelsőbb Bíróság elnökének helyettesíthetőségét tulajdonképpen a gyakorlat megoldotta már 1793-ban, mégis ez a rendszer az első igazi próbatétel elé az első rendkívüli beiktatásakor, 1841-ben került, amikor William Henry Harrison elnököt alelnöke követte az államfői poszton. A Washingtonba utazó alelnök készen állt letenni esküjét lakosztályában, de mikor kiderült, hogy a Legfelsőbb Bíróság elnöke külföldön tartózkodik, akkor a fővárosi terület Fellebbviteli Bíróságának elnökét kérte fel a beiktatás előtt álló alelnök az eskü előmondására.⁶⁰ Ez ugyanolyan kielégítőnek tűnt az eseményen jelenlévő férfiak számára, mintha a bírósági elnök előtt történt volna az eskütétel. Valahányszor tehát rendkívüli – azaz nem az előre meghatározott, négyévente ismétlődő beiktatási napon – beiktatásra került sor, valamely bíró előtt történt az eskütétel.⁶¹

Valamennyi eskütétel, ahogy bármely egyéb célból történt eskütétel is, tanúk előtt zajlott. Washington elnök a kormány ideiglenes székhelyének számító New York-i Federal Hall erkélyén, az éljenző tömeg szeme láttára tette le esküjét, de őt követően évekig beltéren, csupán a Kongresszus tagjainak tanúsítása mellett zajlott az ünnepélyes esemény. Amikor 1817-ben a ceremónia a szabad ég alá került, annak sem a nagyobb tömegek jelenléte volt az elsődleges mozgatója, hanem a házelnök és a beiktatásra váró elnök között kialakult vita. Így tehát a kültéri eskütételnek nem feltétlenül a szélesebb tömegek tanúsítása, az ünnepélyesség mindazokkal való megosztása volt a célja, akik annak – legalább is, mint a hatalombirtokos közösség individuális tagjainak – részesei. Persze manapság már elmondható, hogy a nép felé történő nyitásra, az interaktivitásra és az együtt-örülés kellemes pillanataira való tekintettel zajlik kültéren a beiktatás, gyakran rendkívül zord időjárás ellenére is, de az intézmény eredete Amerikában a két politikus közötti nézeteltérésre vezethető vissza.

Megállapítható, hogy az amerikai elnöki beiktatás egyik, ha nem a legjelentősebb elemének, az eskütételnek négy kritériumnak is meg kellett felelnie: a beiktatás előtt álló személynek a Bibliára helyezett kézzel, tanúk előtt, egy bíró vagy az igazságszolgáltatás más képviselője előmondására kellett elismételnie az alkotmányos esküszöveget. Ez a négyes, bár csupán az utolsót szabályozták az eddigi amerikai történelem során, mégis elengedhetetlennek tűnt, és valamennyi beiktatásakor ennek megfelelően jártak el a szereplők. Olyannyira igaz ez, hogy valamennyi rendkívüli beiktatásakor is megtartották ezen elemeket, akkor is, ha semmilyen más napirendi pont nem előzte meg, illetve nem követte az eskütétel formális aktusát, ami ismét arra enged következtetni, hogy az eskü ilyen módon

történő letétele teljes mértékben elegendőnek bizonyult a hatalom legitimációjához.

2. 3. Az eskütétel jelentősége és szerepe

Az uralkodó világi eskütételének szerepe a nép és államfője közötti kapcsolat megteremtése volt, amely a szimbolikus, alapvetően egyházi aktusból alkotmányjogi jelentőségű aktussá, más megfogalmazásban közjogi tényné alakította a koronázást.⁶² Nehéz lenne meghatározni, hogy a vegyesházi királyok, azaz a szabad királyválasztás időszakában, vagy a Habsburg-ház örökös trónutódlásának időszakában volt-e nagyobb jelentősége az eskünek, mint alkotmánybiztosítéknak, mint a nép és az uralkodója között létrejövő megállapodás megpecsételésének, de kiemelkedő jelentősége tagadhatatlan az egész magyar történelem során. Lutter szerint a királyválasztás jogáról történő lemondást követően a koronázási aktus maradt a szuverenitás átruházásának utolsó eszköze, amely azonban kötelező kellékként foglalta magában a hitlevél kiadását és az arra történő eskütételt is, így mindennek a jelentősége rendkívüli módon megnőtt 1687 után.⁶³ Az intézmény fontosságát jól mutatta az is, hogy a koronázási országgyűlés törvénybe iktatta annak szövegét, a vizsgált időszakot megelőzően és az alatt is.⁶⁴ Mégis, valamennyi királykoronázás együttes vizsgálatát követően úgy tűnt, hogy amíg az eskütétel kötelező elemévé vált a szertartássorozatnak, addig önmagában az eskütétel nem lett volna elegendő a hatalom-legitimációhoz. A 17–20. században a királyok esetében látható hármasság, tehát a hitlevél, az eskü és a koronázási szertartás egyik eleme sem bírt olyan jelentőséggel, hogy önmagában is ráruházta volna a hatalmat a trónörökösre. Csak a három együttes lebonyolítását követően lett az uralkodó koronás király és így valamennyi uralmi felségjog törvényes gyakorlója.

Az amerikai inaugurációk történetének vizsgálata ettől eltérő eredményre vezetett, hiszen – különös tekintettel a rendkívüli esetekre, amikor az elnök halála miatt alelnöke követte őt az államfői poszton – arra engedett következtetni, hogy az esküszöveg szabályszerű elisméltése az igazságszolgáltatás valamely tisztviselője és tanúk jelenlétében elegendő volt az arra amúgy valamilyen módon jogcímmel rendelkező személy beiktatásához, és így az államfői jogosultságok teljességének átruházásához. Az amerikai államfői beiktatási ceremónia elsődlegesen alkotmányjogi jelentőségű és nem egyházi. Az eskütétel követelménye az egyetlen, és így egyben időben a beiktatás első intézménye, amely kodifikálásra került, méghozzá magában az Alkotmányban. Így tehát ez az elem elengedhetetlen 1789 óta, sőt annak szabályszerű letételére is különös hangsúlyt fektettek, ezért is ismételte meg szűk körben tett esküjét 1881. szeptember 22-én, a Capitoliumon Chester Arthur elnök,⁶⁵ illetve ezért tette le másodszor is az esküt Barack Obama 2009. január 21-én, a Fehér Házban.⁶⁶ Az eskü hibátlansága, annak megfelelése a hagyományoknak és az Alkotmánynak egyaránt szimbolikus jelentőségű

is, amelyre óriási hangsúly kerül. Ez jól látszik különösen az utódlási rendszer első gyakorlati alkalmazáskor, amikor az 1841-ben elhunyt William Henry Harrison elnököt alelnöke, John Tyler követte az államfői poszton. Az alelnök a fővárosba utazott, hogy ott a Legfelsőbb Bíróság elnöke előtt tegyen esküt. Mivel azonban Taney bíró nem tartózkodott a városban, az alelnök a Fellebbviteli Bíróság elnökét hívatta hotelének lakosztályába, és előtte – a Biblia használatával – tette le az esküt. A beiktatást semmilyen egyéb formáság nem követte, és Tyler elnök mégis valamennyi államfői jogot magának vindikálta, hivatkozva arra, hogy az Alkotmány egyértelműen fogalmazott, amennyiben az alelnök követi az elnököt annak halála esetén, átvéve valamennyi jogát és kötelességét, de természetesen letéve a hivatalba lépés feltételeként megszabott államfői esküt.⁶⁷ Ez a szokás a későbbiekben sem változott, hiszen valamennyi alelnök esküt tett, mielőtt az államfői hivatalba lépett, de egyéb ceremóniális elemek ritkán gazdagították ezeket a napokat.

Úgy tűnt tehát, hogy az államfői eskü letétele – feltevé, hogy olyan személy tette azt le, aki valamilyen jogcímen, győztes választás eredményeként vagy utódlással jogosulttá vált az államfői poszt betöltésére – önmagában megvalósította a hatalom átruházását és az eskü igazságszolgáltatási tisztviselő és tanúk jelenlétében, pontos szövegismétléssel történő letétele teljessé tette a hatalom legitimációját. Az eskü jelentősége tehát alapvető, rendkívüli és elengedhetetlen volt. Bár csupán közvetlenül, de szerepét tekintve ez az eskütétel is megvalósította a nép és az államfő között létrejövő megállapodás megpecsételését, mégis alkotmányjogi jelentősége messze e fölött állt.

2. 4. Párhuzamok

Mindkét területen, tehát a magyar király megkoronázásakor és az amerikai államfő beiktatásakor egyaránt elengedhetetlen volt az eskü letétele. E nélkül nem volt teljes a hatalom átruházásának aktsusa, így nem volt megfelelő a legitimáció sem. Az eskü letétele valamilyen arra hivatott és lehetőleg előre dezignált személy előtt zajlott, többnyire a szabad ég alatt, a széleskörű nyilvánosság szeme láttára. Az előre meghatározott szöveg elismétlése során az esküt tevők jobb kezüket felemelték és a balt valamilyen szimbolikus tárgyra helyezték, vagy azt a kezükbe fogták. A megfelelően elismételt szavak emelték az abban foglalt ígéreteket eskü értékűvé, így az ilyen módon tett fogadalmak elegendőek voltak az államfői hatalomhoz tartozó jogkör szempontjából szükséges olyan aktusnak, amelynek következtében a valódi hatalom is átszállt az arra hivatott államfőre. Az eskütétel egy magas, ünnepélyes aktus, amelyet valamennyi szemlélő állva hallgatott végig.

A magyar és az amerikai államfői eskü tehát szerepét, jelentőségét tekintve azonos volt; az a hatalomlegitimáció szempontjából elengedhetetlennek számított.

Számos egyéb, ennél kevésbé fontos elemében azonban különbözött a két aktus.

2. 5. Eltérések

Az amerikai elnök által leteendő hivatali eskü szövege a legrégebbi írásban rögzített amerikai esküszöveg, lévén azt már az Alkotmány tartalmazta.⁶⁸ Ez a harmincöt szó, amelynek pontos elmondására különös hangsúlyt fektettek valamennyi beiktatáskor, az államfői hatalom tisztességes betöltésére és az ország Alkotmányának, törvényeinek megtartására vonatkozott. A magyar királyok által elmondott eskü szövegét a koronázó országgyűlés határozta meg, így ez a szöveg is előre készült el, de nem volt azonos valamennyi uralkodó esetében, és nem az alaptörvény, hanem valamelyik – többnyire a hitlevelet is tartalmazó – törvénycikk tartalmazta azt. Az eskü szövege többnyire a hitlevél szövegének megerősítéséről szólt, bár az alkotmányos rend és az ország törvényeinek megtartására vonatkozó ígéretet valamennyi magában foglalta.

A magyar király a hercegprímás előmondására, az amerikai elnök a Legfelsőbb Bíróság elnökének előmondására ismételte az esküszöveget. A kettő fontos eltérést jelentett, hiszen a magyar király egy egyházi személy előtt tette az esküt, ami az eskü vallásos elemének felerősítését jelentette, de további alkotmányos jelentőséget nem kölcsönzött az aktusnak – még akkor sem, ha a szöveget a király előbb a miniszterelnöktől kapta, majd maga nyújtotta át a hercegprímásnak.⁶⁹ Az amerikai Legfelsőbb Bíróság elnöke az igazságszolgáltatás legfőbb szervének vezetője, első embere. Így tehát a végrehajtó hatalmi ág vezetője, az elnök egy másik hatalmi ág, az igazságszolgáltatás vezetője előtt tett esküt. Mindehhez megemlíthető, hogy a törvényhozás mindkét házának jelenléte mellett történt az elektori szavazatok megszámlálása és összesítése. Ezzel pedig teljessé vált a kör, mert a három, egymástól elkülönülő és önmagában független, de mégis egymást kölcsönösen ellenőrző hatalmi ág mind szerepet kapott az egyszemélyi államfő beiktatásának folyamatában és aktsusaiban. Az esküt adminisztráló személy pozíciója tehát eltérő a magyar és az amerikai példában.

Kevésbé markáns eltérés figyelhető meg az eskütétel során használt eszközöket illetően. A magyar király a bal kezében az ún. eskükeresztet tartotta, amíg az esküszöveget mondta. Ez a tisztán vallási szimbólum, társulva azzal, hogy az egyház képviselője, a hercegprímás mondta előre a szöveget, egyértelműen hangsúlyozta az eskünek az egyházhoz és valláshoz kapcsolódó szerepét, még akkor is, ha az esküszöveg és a világi eskütétel, mint intézmény, a koronázási aktus alkotmányjogi jelentőséggel bíró elemei voltak. Az amerikai elnök a Bibliára helyezte bal kezét, amíg az esküszöveget ismételte. A Biblia itt részben vallási szimbólum, de részben önmagán túlmutató, írott formában való szabályok megjelenése is, amelyben egyszerre

valósult meg az elnöknek az eskütétel során Isten felé vállalt kötelessége és az államfő alkotmányjogi felelősségvállalása. Egyfelől tehát az alkalmazott eszközök valamilyen ponton mindkét esetben az egyházhoz kapcsolódtak, de jelentéstartalmukban eltértek, és ennek a világi eskütétel vonatkozásában megfigyelhető szerepe volt.

Szintén eltérésként említhető az intézmény teljessége szempontjából, hogy amíg a magyar királykoronázás alkalmával tett világi eskü elengedhetetlen eleme volt a koronázásnak, az önmagában nem volt elegendő a hatalomlegitimációhoz, a teljes államfői hatalom-átruházás megvalósulásához. Az amerikai elnök inaugurációja esetében azonban úgy tűnt: az eskü szabályszerű letétele önmagában is elegendő volt az államfő beiktatásához; önmagában ezzel az aktussal átszállt az elnöki hatalmi jogkör valamennyi eleme az így beiktatott személyre.

Zárszó

A területi korlátokra való tekintettel jelen írásban csupán az átmeneti időszak és az eskütételek témakörének bővebb ismertetésére és összehasonlítására kerülhetett sor. Ezek alapján is egyértelműen látszik, milyen sokféle és szerteágazó kérdésekben lehet párhuzamokat és eltéréseket találni az államfői hatalomlegitimáció egyes intézményei közt. Az Osztrák–Magyar Monarchia és az Amerikai Egyesült Államok több alapvető tulajdonságában tért el egymástól, mégis, nem egy olyan intézmény található a királykoronázások és inaugurációk történetében, amelyek teljesen megegyeznek. Hasonló módon vonhatók párhuzamok és találhatók eltérések a koronázási díszmenet és a Capitoliumhoz vezető délelőtti díszkíséret, az ünnepi lakoma és a beiktatási ebéd, avagy az udvari bál és a beiktatási bál intézményei között.

Jegyzetek

- ¹ Az amerikai elnökök által – az amerikai Alkotmány előírásának megfelelően [2. cikk, 3. szakasz] – legalább évente egyszer, valamikor a téli ülészek kezdete környékén, a Kongresszus mindkét házához intézett beszéd, az ún. *State of the Union Address*, még több hasonlóságot hordoz az uralkodói trónbeszédekkel, hiszen ekkor az államfő a törvényhozásnak számol be a végrehajtó hatalmi ág, illetve az ország teljes közigazgatásának helyzetéről. Mégis figyelmet érdemel a trónbeszéd, mert egyfajta bizonyítéka az uralkodó aktív politikai szerepvállalásának még akkor is, ha időben nem kapcsolódik a koronázáshoz. Az amerikai elnökök beiktatási beszédei rendkívül eltérőek voltak, egyesek valódi politikai üzenetet tartalmaztak, mások a politikai kampányszövegek megismétléséből, megint mások üres frázisokból álltak csak. A trónbeszéd egyértelműen politikai üzenetet, iránymutató tartalmú beszéd volt, amely így párhuzamba állítható a jelentősebb beiktatási beszédekkel és valamennyi *State of the Union Address*-szel is.
- ² Lutter János: *A szent koronával való koronázás alkotmányjogi jelentősége* (Nagyvárad, Szent-László-Nyomda Részvénytársaság, 1917, 15. p.)
- ³ 1687:2. törvénycikk: a mostani császári és királyi szent felség fenéges finemű örökösének elsőszülötteit Magyarország s az ahhoz csatolt részek természetes és örökös királyainak nyilvánítják.
- ⁴ 1723:2. törvénycikk: Ő császári és királyi legszentségesebb felsége felséges osztrák háza nőágának Magyarország szent koronájában s a régtől fogva hozzákapcsolt részekben való folytonos királyi örökösödéséről.
- ⁵ A magyar trón betöltöttségének megítélése körül az 1848–1867 közötti időszakot illetően kialakult, vitatott kérdések nem képezik az itt vizsgált átmeneti időszak részét.
- ⁶ Kocsis Zsolt László: *A magyar államfő jogállása, hatásköre és helyettesítése 1000–1944 között* (Budapest, a Graf-X Média Consulting gondozásában kiadja Kocsis Zsolt László, 2004, 162–163. p.)
- ⁷ Latkóczy Mihály: *Korona és koronázás* (Eperjes és Budapest, Divald Károly Fiai kiadása, 1892, 31. p.). Ez az időpont korábbra is tehető, hiszen már az 1865. évi országgyűlés összehívásakor kilátásba helyezték I. Ferenc József megkoronázását, illetve Deák felirati javaslatában a „császári és királyi felség” megjelölés is a törvényes uralkodói mivoltának elfogadására utalt, de ugyanígy az időpont későbbre is datálható lenne, hiszen a koronázási ceremónia előkészítéséért felelős bizottságot csak 1867. április 10-én jelölték ki. Lásd: Falk Miksa–Dux Adolf: *Koronázási emlékkönyv, 1867. június 8.* (Pest, Deutsch Testvérek, 1867, 37. p.)
- ⁸ Lutter, 1917, 31. p.

⁹ Kocsis, 2004, 173. p.

- ¹⁰ 1687:1. törvénycikk: fenséges József fejedelem, ausztriai főherceg urat, Magyarország királyává avatják, kiáltják és koronázzák, 1. §, második fordulat, illetve 1687:2. tc.
- ¹¹ 1790/91:3. törvénycikk: hogy a király fölavatása és koronáztatása minden trónváltóskor fél éven belül végrehajtassék.
- ¹² Boller, Paul F. Jr.: *Presidential Inaugurations* (A Harvest Book, Harcourt, Inc., 2002, xiv–xv. p.)
- ¹³ Sobel, Lester A. (szerk.): *Presidential Succession – Ford, Rockefeller & the 25th Amendment* (New York, Facts on File Inc., 1975, 19–20. p.)
- ¹⁴ Feerick, John D.: *From Failing Hands – The Story of Presidential Succession* (New York, Fordham University Press, 1965, 270. p.)
- ¹⁵ XX. Alkotmány-kiegészítés, 3. szakasz.
- ¹⁶ Feerick, 1965, 270–271. p.
- ¹⁷ Egyházi eskü szövegét lásd: Lutter, 1917, 21. p.
- ¹⁸ Jókai Mór: *A királykoronázás*. In: Kovács Dénes–Sziklay János: *Koronázási emlékkönyv* (Budapest, Könyves Kálmán magyar irodalmi és könyvkereskedési részvénytársaság kiadása, 1892, 11. p.); Latkóczy, 1892, 35. p.
- ¹⁹ A királyi eskü szövegére lásd az 1867:2. törvénycikket: az Ő királyi Felsége által szerencsés felavattatása és megkoronáztatása előtt az ország részére kiadott királyi hitlevél és koronáztatáskor letett királyi eskü az ország törvényei közé igttattnak. A szöveget a miniszterelnök adta át az uralkodónak. Lásd: Simon Péter: *Király és korona – Pillantás a múltra és jelenre* (Budapest, Kormos Műintézet Nyomása, 1892, 323. p.)
- ²⁰ Lutter, 1917, 30. p. A források eltérnek abban, hogy arccal merrefelé fordult az uralkodó az eskütétel alatt – egyes vélemények szerint a templom felé (Simon, 1892, 323. p.), mások szerint kelet felé (lásd: Kovács–Sziklay, 1892, 69. p.), ismét mások szerint napkelet felé (Jókai, 1892, 11. p.)
- ²¹ Egyes források szerint a hallgatóság csendben figyelte az eskütételt (Jókai, 1892, 11. p.), míg mások szerint az éljenzés többször megszakította azt (Simon, 1892, 323. p.)
- ²² Az 1687:1. törvénycikk szólt I. József királlyá koronázásáról, és ugyanez tartalmazta az előírt eskü szövegét is.
- ²³ Jókai szerint az eskütételt követően csak a miniszterelnök jelzésére tört ki a tömeg éljenzése (Jókai, 1892, 11. p.)
- ²⁴ Egyes források a történelmi hagyománynak megfelelő, az ország megvédését szimbolizáló, négy égtáj felé történő kardvágást is a koronázás kötelező kellékei közé sorolják, például Latkóczy, 1892, 14. p.
- ²⁵ Nagy József: *IV. Károly – az utolsó magyar király* (Budapest, Gönczöl kiadó, 1995, 37. p.)

- ²⁶ Bartoniek Emma: *A magyar királykoronázások története* (Akadémiai Kiadó Reprint Sorozata – Budapest, Magyar Történelmi Társulat Kiadása, 1987, 167. p.)
- ²⁷ Nagy, 1995, 37. p.; Lutter, 1917, 30. p.
- ²⁸ USA Alkotmány 2. cikk, 1. szakasz, utolsó bekezdés.
- ²⁹ Úgy tűnik a forrásokból, hogy eddig csak John Quincy Adams nem használt Bibliát az elnöki eskütételhez, ehelyett bal kezét az Egyesült Államok törvénygyűjteményére helyezte (Boller, 2002, 129. p.; Kittler, Glenn D.: *Hail to the Chief! – The Inauguration Days of Our Presidents*. Philadelphia, New York, Chilton Books, 1965, 35. p.). Nem említenek Bibliát Arthur elnök rendkívüli eskütételekor sem, amely a saját házában zajlott 1881. szeptember 20-ikán hajnalban, de mivel a könyvtárszobát használták, feltételezhető, hogy volt ott Biblia, még ha nem is használták azt. Lásd: Lomask, Milton: „*I do solemnly swear...*” – *The Story of the Presidential Inauguration* (New York, Ariel Books, Farrar, Straus&Giroux, 1966, 8. p.; Kittler, 1965, 116. p. Lomask szerint Theodore Roosevelt eskütételekor, 1901. szeptember 14-ikén sem használtak Bibliát, mert Ansley Wilcox házában nem találtak Bibliát, de erről a többi forrás nem tesz említést (Lomask, 1966, 9. p.; Kittler, 1965, 143–144. p.).
- ³⁰ Így például Grant elnök második beiktatása alkalmával Chase bíró tartotta a Bibliát (Kittler, 1965, 101. p.). A források szerint, amikor Harding elnök hirtelen halálát követően, 1923. augusztus 3-án alelnöke, Calvin Coolidge a közjegyzőként esketésre feljogosított édesapja előtt annak vermonti farmján tette le az államfői esküt, a Biblia csak az asztalon volt, de azt nem használták (Lomask, 1966, 9. p.).
- ³¹ Ez inkább a 19. század második felétől kezdett jellemzővé válni, így Lincoln 1865-ben, Theodore Roosevelt 1905-ben és Wilson elnök mindkét, 1913-as és 1917-es beiktatása alkalmával is előre kiválasztott passzusnál nyitotta ki a Bibliát, amelyre eskütétele alatt bal kezét helyezte (Boller, 2002, 129. p.).
- ³² Kittler, 1965, 31. p.
- ³³ Ezeket 1789-ben így csinálta Washington, és példáját azóta is követik. Pusztán Theodore Roosevelt nem tette hozzá esküjéhez a szokásossá vált szavakat, amikor 1901. szeptember 14-én, Buffalóban esküt tett (Lomask, 1966, 7. p.)
- ³⁴ Amikor Washington 1789-ben esküt tett, még nem volt Legfelsőbb Bíróság, ezért celebrálta az eseményt Chancellor Livingstone. Négy évvel később már létezett a legmagasabb jogi grémium, de elnöke a beiktatáskor hivatalos úton, külföldön tartózkodott, ezért a Legfelsőbb Bíróság egyik bírója, William Cushing bíró vette át a helyét az 1793-as inauguráció alkalmával (Kittler, 1965, 11. p.; Lomask, 1966, 10. p.).
- ³⁵ Minden idők legelismertebb beszédeinek írója, Abraham Lincoln, illetve a 19. század első felében a legtöbb elnök beszéde megelőzte eskütételét.
- ³⁶ George Washington, majd a 20. század valamennyi elnöke előbb tett esküt, s utána mondta el beszédét.
- ³⁷ Király János: *A király-koronázás eredete, egyházi kifejlődése és ordóbeli kialakulása* (Budapest, Stephaneum Nyomda Rt., 1918, 15. p.); Mihályfi Ákos: *A magyar királykoronázás jelentősége* (Budapest, M. Kir. Tudományegyetem Nyomdája, 1917, 9. p.)
- ³⁸ Falk Miksa: *A koronázás közjogi jelentősége*. In: Kovács–Sziklay, 1892, 31. p.
- ³⁹ Timon Ákos: *A szent korona és a koronázás közjogi jelentősége* (Budapest, Rákosi Jenő Budapesti Hírlap Újságvállalata, 1907, 5. p.)
- ⁴⁰ László esküjének törvénybe iktatásáról lásd az 1453:1. törvény-cikket, hogy a király esküt tegyen; Szende Gyula: *Királyá avatás Magyarországon a vegyes korszakban 1301–1526* (Budapest, Fried S. Nyomda, 1893, 36. p.)
- ⁴¹ 1687:1. tc.
- ⁴² 1790/91:2. tc.
- ⁴³ USA Alkotmánya, 2. cikk, 1. szakasz, utolsó bekezdés
- ⁴⁴ Kittler, 1965, 8–9. p.
- ⁴⁵ Franklin Delano Roosevelt elnök 1933-as beiktatása alkalmával, eskütételét megelőzően, családjával vett részt egyházi szertartáson, ismét megteremtve ennek a hagyományát, amelyet 20. századi utódai valamennyien követtek, még ha eltérő temp-
- omokat választottak is a szertartás megtartására (Kittler, 1965, 179–180. p.)
- ⁴⁶ A szomszédos St. John’s Masonic lodge Bibliájáért szinte az utolsó pillanatban szalajtottak futárt 1789-ben (Lomask, 1966, 8. p.)
- ⁴⁷ Kittler, 1965, 35. p.; Boller, 2002, 129. p.
- ⁴⁸ Lomask, 1966, 9. p.
- ⁴⁹ Kittler, 1965, 151. p.; Boller, 2002, 131. p.
- ⁵⁰ Úgyanígy Eisenhower is az anyjától kapott Bibliát használta az eskükhöz (Boller, 2002, 128. p.)
- ⁵¹ McKinley ajándékba kapta a Bibliát (Kittler, 1965, 136. p.)
- ⁵² Boller, 2002, 132. p.
- ⁵³ Boller, 2002, 133. p.
- ⁵⁴ Például Taft beiktatásán, ahol a Biblia használata önmagában elismerést váltott ki.
- ⁵⁵ Véletlenül nyitották ki a Bibliát például Ulysses Grant elnök beiktatásaikor, 1869-ben és 1873-ban.
- ⁵⁶ Wilson elnök például mindkét alkalommal pontosan kiválasztotta a kívánt szakaszt, amelyre bal kezét helyezte.
- ⁵⁷ Judiciary Act of 1789, http://www.constitution.org/uslaw/judiciary_1789.htm (a letöltés ideje: 2010. augusztus 31.). Az ekkor létrejövő Legfelsőbb Bíróság még csak öt bíróból és egy elnökből, azaz összesen hat főből állt. Ahogy az Unió bővült, úgy lett egyre több és több tagja a szervezetnek, amely fejlődés a bírósági törvények, az ún. Judiciary Act-ek változásán keresztül következhet egyértelműen, egészen az 1911-es átfogó bírósági szervezeti reformig. Lásd Beke-Martos Judit: *Bírók és bíróságok Amerikában* (megjelenés alatt).
- ⁵⁸ Ez a megfogalmazás az elnököket illetően stimmel, hiszen talán egyedül Coolidge elnök képezett kivételt, akit közjegyző – tehát pro forma továbbra is az igazságszolgáltatás szereplője, de nem bíró – esketett fel, de valamennyi más államfőt bíró iktatott hivatalába. Az alelnököket illetően ez azonban már nem ennyire egyértelmű, hiszen ott, különösen a 20. század során már egész nagy szabadsággal rendelkeztek a megválasztott alelnökök, hogy kijelöljék, ki előtt kívánnak esküt tenni.
- ⁵⁹ Ideértve természetesen azokat az alkalmakat is, amikor a vasárnap miatt a következő napra helyezték át a ceremóniát – ahogyan 1821-ben, 1849-ben, 1877-ben, 1917-ben, illetve 1957-ben és 1985-ben –, különös tekintettel arra, hogy Wilson elnök óta valamennyi államfő, akinek beiktatásának naptári napja vasárnapra esett, még aznap letette a hivatali esküt egy privát ceremónia keretében, a jogfolytonosság biztosítása érdekében.
- ⁶⁰ Így John Tyler William Cranch bíró előtt hotelszobájában tette le az államfői esküt, 1841. április 6-ikán délben (Kittler, 1965, 54. p.)
- ⁶¹ Andrew Johnson volt az egyetlen alelnökből elnökké váló államfő, aki 1865-ben a Legfelsőbb Bíróság elnöke előtt tett esküt (Lomask, 1966, 10. p.). Arthur elnök 1881-ben az elsőként a helyszínre érkező John R. Brady bíró előtt tett esküt, de azt megismételte két nappal később a Capitoliumban is, akkor már a Legfelsőbb Bíróság elnöke előtt (Kittler, 1965, 116–117. p.). Theodore Roosevelt John R. Hazel szövetségi kerületi bíró előtt tette le az esküt Buffalóban, 1901-ben (Kittler, 1965, 143. p.). Coolidge elnök – ahogy arról már szó esett – saját apja, a közjegyzőként tevékenykedő idősebb Coolidge és tanúk jelenlétében tette le az államfői esküt (Lomask, 1966, 9. p.), míg Lyndon Johnson volt az első elnök, akinek bírónő, Sarah R. Hughes, az észak-texasi kerületi bíróság bírójának mondta elő a hivatali esküszöveget a dallasi reptéren álló elnöki repülőgépen, 1963. november 22-én (Lomask, 1966, 10. p.).
- ⁶² Marczali Henrik: *A koronázásról*. In: *Vasárnapi Újság 1892. június 5-ki ünnepi számának kiadása: A koronázás emlékünnepe* (Budapest, Franklin-Társulat, 1892, 2. p.); Timon, 1907, 5–6. p.
- ⁶³ Lutter, 1917, 13–14. p.
- ⁶⁴ 1687:1. tc., 1790/91:2. tc., illetve 1867:2. tc. és 1917:3. tc.
- ⁶⁵ Arthur elnök ismételt eskütételéről lásd Kittler, 1965, 117. p.
- ⁶⁶ Obama ismételt eskütétele: http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/obama_inauguration/7843881.stm; <http://www.msnbc.msn.com/id/28780417/>; <http://www.guardian.co.uk/world/2009/jan/23/obama-presidential-oath>; <http://www.reuters.com/article/idUSN2150442720090122>; [44](http://www.usatoday.com/news/wa-</p>
</div>
<div data-bbox=)

shington/ judicial/2009-01-20-oath_N.htm (a letöltések ideje: 2010. szeptember 22.)

⁶⁷ Kittler, 1965, 53–55. p.

⁶⁸ Az alelnök esküszövegét csak később kodifikálták, s az mege-

gyezik a Kongresszus tagjainak esküszövegével, így hosszabb is, mint az elnöki eskü.

⁶⁹ Andrassy Gyula nyújtotta át az esküszöveget I. Ferenc Józsefnek, aki azt továbbadta a hercegprímásnak (Simon, 1892, 323. p.).

I. Az immunitástól a kárfelelősségi tényállásokig

I.1. A jogfejlődés elméleti alapjainak kialakulása

Az állam felelőtlenségének kérdése történelmileg szorosan összekapcsolódik az államot képviselő, konkrétan a hatalom képviselőjének korabeli megjelenési formájához. Értelemszerű, hogy az államhatalmat egy és oszthatatlan hatalomként uraló egyeduralmódók idején fogalmilag nem jöhetett szóba a közhatalom felelősségének kérdése – hiszen az egyeduralmódó szuverén, és mint ilyen történelmileg totális felelőtlenséget élvez.¹

A polgári forradalmak kora és a felvilágosodás hozta el a szuverenitás személyhez kötött jellegének lazulását – az államhatalmi ágak megosztásának elméletével együtt –, a két tényező kölcsönhatásaként pedig az egységes állam államszervezetté transzformálódott, amely államszervezet további egységekre tagolódott, az egyes egységek pedig saját feladatokat és hatásköröket kaptak. Az államszervezet egységeinek a saját hatáskörükben kapott feladatai tekintetében pedig immáron elvi alapjai teremtődtek meg a számonkérés elvi lehetőségének, tekintve, hogy a hatáskörben ellátott feladatokat értékelni, minősíteni lehetett.

Az államhatalom képviselőjében végrehajtott tevékenységeknek tehát tagolódnuk kellett, egymástól tevékenység típusok szerint elválaszthatóvá kellett válniuk ahhoz, hogy egyesével megítélhetők legyenek, és amennyiben a rájuk mondott értékítélet negatív volt, a belső jog bizonyos jogkövetkezményeket fűzzen megvalósulásukhoz.

Mindezek mellett a jogfejlődést szignifikánsan befolyásoló másik történelmi tényező az lett, amikor is az állam minden más jogalanyal szemben fennálló felsőbbrendűségét feladva, a gazdaság területére önálló jogalanyként „aláereszkedve” jelent meg a gazdasági kapcsolatokban, és szerződésekre lépett a gazdaság más, egyébiránt neki a közhatalomgyakorlás során alárendelt szereplőivel – az állami immunitás áttörésére pedig a mellérendelt viszonyokban ebben az időben kerülhetett sor.

Ezen történelmi tényezők szolgálnak tehát magyarázatul ahhoz, hogy miért nem tudjuk az állami felelősség kérdését több száz éves távlatban vizsgálni, hiszen az állami immunitás elve a történelmi helyzetekhez illeszkedve a modern értelemben vett társadalmak létrejöttétől a polgári forradalmak koráig tartotta magát. A polgári forradalmak témánkban az

Borbás Beatrix:

A közhatalmi felelősség kialakulása hazánkban

elmélet szintjén vitathatatlanul áttörést hoztak azzal, hogy le kell szögeznünk: a felelősségrevonás elvi lehetőségének felcsillanása nem jelentette, és a mai napig nem jelenti a gyakorlatban is a felelősségrevonás realizálódását a valóságban, s még annyira sem a kár megtérítését – ez a gyakorlat pedig még az állami immunitás elvi tételénél is szívósabbnak bizonyul.

Az állam, és általában a közhatalom által okozott hátrányok megtérítésének elnehezült praxisa különösen annak fényében elgondolkodtató, hogy a jogállamiság jegyében szerveződött modern állam egyre inkább a gazdaság egyik szereplőjeként – és egyre kevésbé a gazdaság irányítójaként – lép fel, a nem közhatalmi tevékenység kifejtése közben esetleges mellérendeltségi relációkban pedig nem lenne szabad közhatalmi jogosítványokkal élnie; ezzel szemben a közhatalmi, hatósági tevékenysége kifejtése közben a hierarchikus viszonyrendszeren belül kifejtett tevékenysége körében valóságos garanciahálózat kiépítése lenne indokolt.

Az állami immunitásnak és felelősségnek – és hasonlóképpen a közhatalom kárfelelősségének is – jogelméleti alapkérdése mindig is az volt, hogy egyáltalában elfogadható-e a szuverén és a szuverén képviselője felelősségre vonhatóságának eszméje.

Úgy tűnik, minden kontinentális állam elfogadta ezt a tézist – ide jutott voltaképpen még a „king can do no wrong” doktrínáját a végsőkig őrző angol jogfejlődés is, azzal, hogy hogy nem adta fel azt a maximát, miszerint a korona a jog és az igazság legfőbb őre, és mint ilyen nem követhet el jogtalanságot és nem vonható felelősségre sem a saját, sem hivatalnokai ténykedéséért, azonban a jogi felelősség helyébe – ugyanabból a tételből kiindulva, csak éppen egy morális felelősséghez érkezve² – az erkölcsi felelősség lépett, ez pedig azt involválta, hogy a marasztalt hivatalnok helyett az állam fizesse meg a kártérítést.³

Elvi szintén az immunitás-elméletek feloldódására nagy befolyást gyakorolt a polgári felvilágosodás – közelebbről a francia forradalom – óta elterjedt alanyi közjogok tana, amely először írta felül az abszolutista rendőrállam azon tézisének, amely szerint az egyénnek az állammal szemben alanyi joga nem létezhet. Ebben időben kerültek katalogizálásra első ízben az alapvető